

Beverly Mizrahi. **Paths to Middle-Class Mobility among Second-Generation Moroccan Immigrant Women in Israel.** Detroit, Michigan: Wayne State University Press. 2013. 203 pages

הנרייט דהאן כלב*

בוורלי מזרחי מציגה בספר זה מחקר ראיונות עומק על נשים בשנות הארבעים והחמישים לחייהן שמוצאן ממרוקו. ככאלה הן בנות לעדה הגדולה ביותר שעלתה מהתפוצות לאחר ייסודה של ישראל ב-1948. מזרחי שמעה את סיפורן של בנות לאמהות שהחלו דרכן כמהגרות בשלב הנמוך ביותר בסולם הכלכלי, החברתי והתרבותי בישראל.

שש נשים בנות הדור השני, בנות לשני הורים ילידי מרוקו, פרסו בפני מזרחי את סיפור חייהן ותיארו את האמצעים שנקטו כדי לפלס את דרכן אל המעמד הבינוני. חינוך והשכלה, תעסוקה, יחסי זוגיות, אמהות ומוביליות במקומות המגורים הם חלק מהאמצעים שעמדו לרשותן במסע חייהן ממעמד למעמד. מזרחי הטילה אור על השינויים בזהות המגדרית והאתנית שחוללו נשים אלה במטרה להיחלץ מזרועותיו הלופתות והמקבעות של הרובד המעמדי הנמוך ולחלץ מתוכן את ילדיהן.

בספר תשעה פרקים. הוא נפתח במבוא ואחריו פרק הסוקר את סיפור העלייה של נשים בארץ המוצא מרוקו ובישראל. ששת פרקי הליבה עוסקים, כל אחד בנפרד, בתנאי מרכזית שמזרחי ייחסה לאחת המרואיינות והעמידה אותה כגיבורת הפרק. תמות אלה כוללות התמודדות עם גירושים כמנוף למוביליזציה חברתית, כישורים חינוכיים ככוחות מוביליים, שינוי הזהות העצמית והגוף כמחולל מעבר מעמדי או לחילופין הסתגלות לזהות וקבלה עצמית, ולבסוף - אי הנוחות שבזיקה למעמד בינוני-גבוה. הדיון המחקרי החותם את הספר בוחן בפרק התשיעי והאחרון דרכים למוביליות למעמד בינוני. הרשימה הביבליוגרפית העשירה, המתפרשת על פני 13 עמודים, מסגירה את היקף השקעתה של מזרחי בהכרת חמרי המחקר. היא מקיפה את הסוציולוגיה הישראלית, את חקר המגדר בישראל ובשוק העבודה ואת חקר המעמדות.

שיטות המחקר המשמשות את מזרחי הן איכותניות. זוהי לכאורה תפנית בגישת המחקר של מזרחי, שהחלה דרכה כחוקרת חברתית בשיטות מחקר כמותניות. ואולם בנספח, העוסק בשאלה המתודולוגית של מיון מעמדי, מסתבר שמזרחי נותרה למעשה צמודה לשיטות כמותניות. היא דנה בנספח ובגוף הספר (עמ' 23-26) בבעייתיות של חיבור זה בין ראיונות עומק איכותניים ובין השימוש בסכימת המיון המעמדי לפי תעסוקה, המוצגת בגישתם של אריקסון וגולדת'רופ. סכמה זו מציגה מיון לשבעה מעמדות לפי פרמטר עיקרי של תעסוקה, שבתוכו מגולמים פרמטרים סוציולוגיים אחרים. מזרחי עשתה תפנית מסכמה זו, אף שלמעשה לא נטשה אותה לגמרי. היא הרחיבה את פרמטר התעסוקה להגדרת קטגוריות מעמדיות שתחום תחולתן מפורט יותר, וזאת על מנת לפתור שתי בעיות: האחת היא הצורך ליישם את המיון גם על סובייקטים שלמים, שתעסוקה היא רק ממד אחד של אנושיותם. השנייה היא הצורך

לתת ביטוי לממדים שלא ניתן לדחוס אותם לפרמטר התעסוקה, כגון משפחה, מגדר וחוויות סובייקטיביות של הנחקרים. דהיינו, מזרחי מבקשת לתת ביטוי לממד האיכותני שבו נקודת המבט של הנחקרים היא הקובעת את ייצוג הממצאים. האם עמדה באתגר? למרות התפנית המתודולוגית שערכה בסכימת אריקסון-גולדת'ורפ (Erikson & Goldthorpe, 1993) לא עלה בידה לחרוג מנקודת המבט של החוקרת המתבוננת בנושאי המחקר. אף שבפרקי הספר נתנה ביטוי גם לפרמטרים מרחיבים של מיון לפי חינוך, מגדר ומשפחה, כפי שביטאו המרואיינות, נשמר פער בין הסובייקט המדבר ובין החוקר המייצג, וגרסתה של החוקרת היא שקבעה את מעמדן של הנשים ואת המוביליות שלהן לפי תעסוקתן. התוצאה היא רדוקציוניזם ואובייקטיביזציה במיון מעמדי לפי תעסוקה ולא לפי פרסונה. השלכתו התיאורטית של פער זה היא שהמושג 'מעמד בינוני' הוא מושג רזה שניזון מתפיסה מסורתית של בורגנות. על פי תפיסה זו ההבדלים המשמעותיים של מוביליות, כפי שהיו יכולים לנבוע מדיון משווה בין מי שנכנסו למעמד זה ובין מי שנולדו לתוכו, נותרו מחוץ לדיון התיאורטי.

הספר הוא על דור שני למעמד הביניים בישראל, אבל לא על מרוקאים. באופן מיוחד מוקדש הפרק השני לדיון בנשים מרוקאיות במרוקו ובישראל. אלא שהממצאים המובאים בו, לרבות החלקים המתארים עלייה זו של היהודים ממרוקו, נשענים על ספרות שעסקה באופן כללי בעולים מארצות האסלאם, ולא דווקא ממרוקו. הסטריאוטיפים העוסקים במשפחות גדולות ובכורח של ילדי הדור הראשון לסייע להוריהם בפרנסת המשפחה מכלילים ונוגעים לכל העדות שבאו מארצות האסלאם, ולפיכך מחזקים מחדש סטריאוטיפים שהספרות קיבעה במשך עשרות שנות מחקר על מרוקאים. מזרחי אינה חורגת מקיבעון זה. האפיונים של גודל המשפחה, תיאור הרקע של ההגירה ותרבות הבסיס שעליה מושתתים חייהן של המרואיינות הם סיפור הגירה שבו מרוקו, כתרבות נישאת או נכחדת בלבן של המרואיינות ובחייהן, נדונה אך מעט. השאלה אם יש הבדל בין הדור השני למהגרות ממרוקו ובין הדור השני למהגרות מאלג'יר, עיראק או תוניס מהדהדת ברקע. מדוע בחרה מזרחי לראיין דווקא נשים בנות הדור השני להגירה ממרוקו ומה ייחודן? שאלה זו נותרת סתומה. על כל פנים, ממצאים אלה על הנשים ממרוקו פורסמו במאמר מוקדם של מזרחי. כמו כן, המחקר בספר מוגבל לנשים מירושלים (עמ' 8) ואינו כולל נשים ממקומות אחרים בישראל, לרבות הפריפריה, אף שהוא מבקש להדגיש את חשיבות השלכותיו הגלובליות. מזרחי ביקשה לראיין נשים שלדבריה הגיעו לשיא יכולותיהן התעסוקתיות והמעמדיות (שם), אולם מן הכתוב לא ברור כיצד בחנה מהו שיא יכולותיהן של נשים אלה.

הסטטיסטיקה בפרק זה נשענת בעיקר על סקרי האוכלוסין מהשנים 1985 ו-1993. אך סקרים אלה לא לקחו בחשבון את ההבדלים בנתוני העלייה הגדולה שבה הגיעו עולים ממרוקו בגל הראשון, ובגל השני לאחר שמרוקו זכתה בעצמאות ב-1956, בטרם נערכו מדגמי האוכלוסין שעליהם היא מתבססת. הנתונים של עשר שנות שינויים דמוגרפיים בקרב העולים ממרוקו מובלעים ומוטמעים בסטטיסטיקות שלפני כן הציגו נתונים עבור שתי קטגוריות בלבד: אירופה-אמריקה ואסיה-אפריקה. במילים אחרות, מדובר במידע על מכלול העולים מאסיה ומאפריקה כפי שנאסף שני עשורים אחרי הגיעם, כלומר אחרי שנות דור כמעט, מבלי שניתן פירוט לפי ארצות מוצא. לפיכך אין מידע ספציפי על העולים ממרוקו, אולם השימוש במידע סטטיסטי מאוחר יוצר רושם כאילו יש מידע כזה ומזרחי מתבססת על כך ללא סייגים.

ההיבט המגדרי בספר נוגע בסוגיות שונות: בית, משפחה, תפיסת גוף, ילדים, תעסוקת נשים

והשכלה. עם זאת, הנשים בסיפוריהן נותרות דמויות פרטיות. מזרחי ממקמת אותן במעמד הבינוני ונותנת להן פתחון פה, אך אין פרובלמטיזציה של הממד הפמיניסטי. אופי השינוי שהנשים הללו חוללו בחייהן והמוביליזציה המעמדית שביצעו אינם מעוררים דיון בשאלה אם מגמה זו של שינוי יכולה להפוך להמונית או הופכת לכזו. לכן השינוי המתואר הוא בגדר "התגנבות יחידות".

מקורות

Erikson, R. & Goldthorpe, J.H. (1993). *The constant flux*. Oxford: Oxford University Press.